

PRILOG PITANJU BOSANSKE CRKVE

U »La doctrine de l'église de Bosnie« (Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales, 5e Série, t. XXXIV, Bruxelles 1948, pp. 481-534) analizirao sam one bosanske pisane spomenike, koji svjedoče o bogomilskoj doktrini te crkve u XIV. i XV. vijeku.

Između ostalog, iznio sam upoređenje kratke službe božje iz Radosavljeva zbornika i »Katarskog rituala« iz XIII. vijeka i ukazao na skoro potpunu njihovu istovjetnost. To je već učinio Fr. Rački u Starinama XIV., 1882, 21-29, ali po manjkavom latinskom tekstu rituala u kojem su neke rečenice bile nepotpune. Stoga je prof. J. Šidak g. 1937 naglasio da »identičnost obreda u oba rukopisa nije potpuna... Radosav ima još među molitvama rezponzorij: Dostojno i pravedno jest, što obrednik nema, a niti zajedničke molitvice nemaju identični tekst, već je Radosavljev opširniji«. ¹ Poslije tačnijeg izdanja *L. Clédat*, kojim sam se poslužio, ispalo je, da je tekst zajedničkih molitvica identičan, ali je ipak ostao rezponzorij »Dostojno i pravedno jest« kojeg nema u katarskom obredniku.

Sada sam došao do knjige Gerharda Fickera »Die Phundagiagiten«, Leipzig 1908, koju sam odavno tražio. Ona je vrlo značajna za istoriju bogomilstva, pošto objavljuje raspravu Jevtimija iz Periblepte: »epistola invectiva contra Phundagiagitas seu Bogomilos haereticos« na grčkom jeziku, iz prve pol. XI. vijeka. Vidimo, da se u to doba bogomilski pokret bio proširio po Maloj Aziji, i to u temi Opsikion (od Bospora do Nikeje), u okolini Smirne i čak na samom jugu — u Kapadokiji. Jevtimije potanko iznosi njihovo učenje, koje je širio bivši kaluđer Ivan Čurila (Γζορρίλας) za vrijeme careva Bazilija II. i Konstantina, t. j. u god. 976—1025.

Na te podatke već se ukratko osvrnuo Jordan Ivanov u svojem odličnom dijelu o bogomilstvu² i iznio mišljenje, da je Čurila (sudeći po imenu) bio Bugarin i da je svoju propagandu širio prije svega među Bugarima, kojih je bilo mnogo u temi Opsikion, gdje su ih preseljavali bizantinski carevi sa Balkana. S tim se slaže i D. Obolenski, koji podrobnije analizira učenje fundagiagita i vidi u njemu jasne tragove bugarskog porijekla.³

Zaista, učenje tih maloazijskih bogomila sasvim je slično onome koje navode Kozma prezviter i Jevtimije Zigaben; ali Jevtimije iz Periblepte ima dosta i drugih podrobnijih podataka. On navodi, na primjer, da su oni protiv crkvenog sjaja i crkvenih obreda, a da su im crkve kao obične kuće (ὡς κοινὰ οἰκήματα, Ficker 26). Veli da oni ne pjevaju ni psalme ni druge molitve, samo ponavljaju »goli i jedini oče naš« (ib. 35), pozivajući se na Hristove riječi. Ne

¹ J. Š i d a k, Problem »bosanske crkve«. Rad 259, str. 118.

² I. I v a n o v, Bogomilski knigi i legendi, Sofija 1925, 37—38 (ćir.).

³ D. O b o l e n s k y, The Bogomils. Cambridge 1948, 174—183. Ime »fundagiagiti« slično je imenu »fundaitic« (od φούνδα torba) kojim su nazvani makedonski bogomili u XV. st.; njihovi su potomci — pomuslimanjeni »torbeši« u okolini Kičeva, Debra i Skoplja. I v a n o v, nav. dj. 36.

pjevaju ni »Svet, svet gospod Sabaoth« ni »Slava ocu i t. d.« ni »Gospodi pomiluj« ni druge pjesme.

Ipak imaju izvjesnu kratku službu božju, kojoj je Jevtimije bio prisutan i koju opisuje ovako: »Ustaje starješina nečastivih (ὁ πρόκριτος τῶν ἀσεβῶν) i počinje riječima: »Poklonimo se ocu i sinu i svetom duhu«, tada odgovaraju oni, koji se zajedno mole (οἱ συνευχόμενοι): »Dostojno i pravedno jest« (ἕξιον καὶ δίκαιον), pa počinje »Oče naš« na isti način, kako je propisano, a oni vrše metanisanja (μετανοίας) na propisan način, klimajući glavama gore i dole kao obuzeti demonom (ὡς οἱ δαίμονοζόμενοι). Oni se ne mole prema istoku, nego gdje se nađu stojeći — prema sjeveru, i prema jugu, i prema istoku (ib. 77).

Smatramo, da Jevtimije iz Periblepte nije opisao cio obred, nego samo njegov početak, a ipak je zapazio značajne tačke:

1. nema pjevanja, nego samo izgovaranje molitava,
2. jednu čita starješina, drugu odgovara čitava općina,
3. u molitvi su obuhvaćeni vjerskom ekstazom, što ih približava masalijanima (euhitima).

Zapazio je iz obreda tri momenta:

1. usklik »Poklonimo se« (Adoremus etc.),
2. rezponzorij »Dostojno i pravedno« i
3. molitvu »Oče naš«.

Vrlo je vjerojatno da je poslije toga bilo još drugih molitvica i čitanja I. glave jev. po Ivanu.

Ali za našu temu značajno je, što se iste tri molitve nalaze u bosanskom Radosavljevu zborniku, naročito rezponzorij: »Dostojno i pravedno jest«, koji je ispaao u katarskom ritualu. Dakle, bosanski zbornik iz sredine XVI. v. sačuvao je onu molitvicu, koja se nalazila u bogomilskoj službi božjoj iz početka XI. vijeka, dok je francuski ritual tačnije sačuvao redosljed tih molitvi: najprije »Adoremus«, a zatim »Paternoster«. Ni u jednoj od tih triju misa nema toliko popularnih molitava kao »Kyrie eleison«, što je padalo u oči pravovjernim kršćanima.

Možemo pretpostaviti, da je ta kratka služba božja bila ustanovljena još sredinom X. vijeka od samog popa Bogomila, čiji je učenik mogao da bude Ivan Čurila.

I maloazijska služba iz XI. vijeka na grčkom jeziku, i južnofrancuski ritual iz XIII. na latinskom jeziku, i Radosavljev tekst iz sredine XV. na našem jeziku — samo su tri varijante jedne iste, kratke »puritanske« službe božije bugarskih bogomila. Te tri varijante, toliko međusobno bliske, još jednom svjedoče o širokoj rasprostranjenosti i uzajamnoj povezanosti onog velikog socijalno-vjerskog pokreta, koji je imao ista obilježja i u Maloj Aziji, i u Provansu, i u Bosni, obuhvativši sve te pokrajine svojim zanosom u borbi protiv poroka i mana zvaničnih crkava.

A. S.

R É S U M É

En complétant ses opinions exposées dans l'étude »La doctrine de l'église de Bosnie« (Bruxelles, 1948) — sur l'identité du service divin dans le Recueil du »chrétien« Radosav et dans le rituel cathare, — l'auteur constate qu'il a trouvé le responsorium du texte de Radosav, qui ne figure pas dans le rituel, qu'il l'a trouvé dans un texte grec que Euthyme de la Peribleptos cite comme le rite des phundagiagites de l'Asie Mineure c'est à dire des bogomiles de la première moitié du XIe siècle (selon l'édition de G. Ficker, *Die Phundagiagiten*, 1908). En comparant les dits textes, l'auteur vient à la conclusion qu'ils ne sont que trois variantes d'un même service divin des bogomiles bulgares et que, de cette manière, ils nous donnent une preuve ultérieure des rapports réciproques de ce mouvement social et religieux, qui a eu les même caractéristiques dans l'Asie Mineure, en Provence et en Bosnie.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA III

1950

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKE KNJIGE” / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

HISTORIJSKI ZBORNIK – GODINA III. – 1950.

I Z D A J E
P O V I J E S N O D R U Š T V O H R V A T S K E
Z A G R E B